

Türklerde İsim Tabusu ve Bazı Yansımaları*

Ahmet Nahmedov**

Öz

Dünyanın pek çok yerinde görülen isim tabusu çok eski zamanlardan farklı sosyal ve ekonomik düzeydeki halkların hayatında etkili olmuş ve çeşitli nedenlerle Tanrı, hükümdar ve akraba adlarının zikredilmesine getirilen yasaklarla günümüze dek yaşatılmıştır. J. G. Frazer genel olarak isim tabusunu sempatik büyü olayı ile ilişkilendirmekte ve bunun iki sebebini göstermektedir: Birincisi, kötü ruhların dikkatini çekmemek, ikincisi ise kişinin gerçek ismini öğrenen büyücünün kötülük yapmasını önlemek içindir.

Türklerde isim tabusunun kişi/akraba, tanrı/iye/ruh ve bazı hayvan (muhtemelen totem) adlarının zikredilmemesi ve/veya değiştirilmesi gibi şekilleri bulunmaktadır. Türklerde özellikle erkek çocuklara belli bir yaşa kadar ad verilmemesinin veya kötü adlar takılmasının sebebi onları kötü ruhlardan korumak olmuştur. Kötü ruhların gerçek isimlerinin zikredilmeyerek bunun yerine onların bazı özelliklerini betimleyen tabirlerin tercih edilmesinin, bunlardan gelebilecek kötülüklerden koruma amaçlı yapıldığı açıktır.

Hayvanların insanları duyma ve anlama yeteneğine sahip olduklarından dolayı, özellikle yırtıcı, tehlikeli hayvanlardan korunmak için bunların gerçek isimleri söylenmemiş, yerine farklı sıfatlar kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: İsim tabusu, Kötü isimler, Hükümdar isimleri, Tanrı/iye isimleri, Hayvan isimleri.

Name Taboos in Turks and Some Reflexions it

Abstract

The name taboo which is observed in many places around the world has been influential in the life of people at different social and economic levels since old times and has been carried up to now with prohibitions in mentioning the names of Gods, emperor and relatives. J. G. Frazer relates the name taboo with attractive magic incident and states two reasons for this: First one is not to draw the attention of bad souls the second one is to prevent bad deeds of magician who learns the real name.

The name taboo among Turks has different types such as not mentioning and /or changing the names of person/relative, god/possessor/soul and some animals (probably totem).

The reason for not giving a name or giving false names especially to boys among Turks is to prevent them from bad souls.

It is clear that people prefer some characteristics of bad souls instead of naming their real names in order to defend themselves from their bad deeds.

Since animals have the ability to hear and understand people, the names of especially predacious and dangerous animals were not mentioned in order to prevent themselves, different attributions were given instead of this.

Keywords: Name taboo, bad names, Names of emperors, names of God/possessor, names of animals.

* 19-25 Nisan 2010 tarihinde Çeşme/İzmir'de gerçekleşmiş II. Uluslar Arası Türk Dünyası Kültür Kongresi'nde sunulmuş bildirinin genişletilmiş varyantı.

**Prof. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / AYDIN
anahmedov@adu.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 10.11.2016

Makale Kabul Tarihi: 12.11.2016

Dünyanın pek çok yerinde görülen isim tabusu çok eski zamanlardan farklı sosyal ve ekonomik düzeydeki halkların hayatında etkili olmuş ve çeşitli nedenlerle Tanrı, hükümdar ve akraba adlarının zikredilmesine getirilen yasaklarla günümüze dek yaşatılmıştır.

J.G.Frazer *Altın Dal* kitabında isim tabusunun dünya halkları arasında mevcut olan birkaç şeklini vermektedir:

Kişi İsimlerine Getirilen Tabu

İlkel toplumların görüşüne göre, isimle onu taşıyan kişi veya nesne arasında tesadüfî ve hayalî değil gerçek ve maddî bir bağlantı bulunmaktadır ve insan vücudunun bir parçası olan saç, tırnak gibi, isim kullanılarak da birisine büyü yapmak mümkündür (Frazer, 1984: 235).

Bu yüzdendir ki pek çok halkta insanların gerçek isimlerinin saklanması geleneği yakın zamanlara kadar süregelmiştir. Örneğin Eski Mısır'da her kişinin iki ismi olmuş: Gerçek ve iyi veya büyük ve küçük. İyi veya küçük ismi herkes bilmiş, gerçek veya büyük isim sadece anne baba tarafından bilinmiş ve yalnız özel törenlerde (örneğin, nikâh töreni) kullanılmıştır. Günümüzde yaygın olan "göbek adı" geleneğinin bu inanışla ilgili olduğu ve İslamiyet'le Türk toplumunda yerleştiği açıktır.

Merkezî Avustralya yerlileri günlük isimleri dışında, ihtiyarlar tarafından verilmiş gizli bir isme de sahip olmuşlar. Sadece özel törenlerde kullanılan bu ismi, kadınların ve yabancıların yanında söylemek büyük bir kabahat olarak görülmüştür. Yerlilere göre, gerçek ismi öğrenen başka bir boya ait kişi ona büyü yaparak zarar verebilir (Frazer, 1984: 236). Kızılderili Çilot boyları da kendi isimlerinin özellikle yabancıların huzurunda sesli olarak söylenmesinden kaçınmışlar. Onlara göre kötü ruhlar insanın ismini bilmedikleri sürece ona bir şey yapamazlar. Ama duydukları zaman gelir ve kötülük yaparlar. Araukanlar ise isimlerini öğrenen yabancıların onların üzerinde güç

sahibi olacağından çekindikleri için bu tür sorulara "Benim adım yok" demişler (Frazer, 1984:236).

Arap halkları, Endonezya ve Malezya yerlilerinde ise yetişkinlerin çocuklarının adıyla çağırılması (şunun babası, annesi) geleneği görülmektedir. Hindistan'ın Assam bölgesinde çocuk doğduktan sonra ebeveynler kendi isimlerini kullanmaz, çocuklarının ismiyle anılırlar. Çocuksuz çiftlere ise "çocuksuz baba", "çocuksuz anne" diye hitap edilir. Bu durum çocukların düşmanlarının, yani onlara büyü yapacak birisinin olmamasıyla açıklanıyor (Frazer, 1984:238-239).

Bu geleneğin bir uzantısı olarak akraba isimlerine getirilen yasaklar da dikkat çekmektedir. Bu yasak kan bağı ile, özellikle nikâh sonucu oluşan akrabalıklarda geçerlidir. Yasaklı adlar arasında karı ve koca, bunların akrabalarının adları yer almaktadır. Çoğu zaman sadece ad değil, bununla aynı anlama gelen ve hatta çağrışım yapan kelimeler de tabu kapsamına girer. Güney Hindistan'da kocanın isminin rüyada bile söylenmesinin onun ölümüne yol açacağına inanılmaktadır (Frazer, 1984:240). Bazı Kuzey halkları bu yasağı kardeşlerinin, yeğenlerinin ve kuzenlerinin eşlerinin annesine kadar genişletiyorlar. Yeni Gine'de nikâh sonucu akraba olanlar artık birbirlerine adları ile hitap edemezler. Bu yasak nişan töreninden hemen sonra, yani nikâha kadar geçerlilik kazanır (Frazer, 1984:21).

Hükümdar İsimlerine Getirilen Tabu

Sıradan insan isimleri ile ilgili görülen bu yasak, hükümdar ve kutsal sayılan kişilerin isimlerine de uygulanmıştır. Benin'de, Merkezi Afrika'da, Madagaskar'da, Polinezya'da hükümdar isimleri ve bunlara benzeyen tüm kelimeler yasaklı olduğu gibi Tayland'da, Kore'de idam cezası veriliyor, Taiti'de ise sadece bu ismi zikreden kişi değil, tüm akrabaları da idam cezasına çarptırılıyordu (Frazer, 1984:246-248).

Eski Yunanistan'da din adamları ve yüksek rütbeli devlet memurlarının ismi de tabu sayılıyordu. Dinî göreve getirilen kişi yeni kutsal isim alıyor ve gerçek ismi tunç veya kurşun bir levhaya yazılarak unutulması için denizin derin sularına atılıyordu. Bugün Hıristiyan din adamlarının göreve gelince yeni bir isim almalarının temelinde bu pagan gelenek yatmaktadır. Aynı uygulamayı gizli örgüt yöneticileri ve mensuplarında da görmek mümkündür.

Dede Korkut Kitabı'nda Kazan Han için "Ulaş oğlu, Bayındır Hanuñ güyegüsü, Kalın Oğuzuñ devleti, Tülü kuşuñ yavrısı, Türkistanuñ direği, Amıt suyınuñ aslanı, Karaçuguñ kaplanı, Koñur atuñ iyesi, Han Uruzuñ babası"(Ergin,1997:95), "Salur bigi, Salur görki"(Ergin,1997:163) gibi sıfatların kullanılması geleneği Osmanlılar döneminde de devam etmiş, sultanların isimlerinin önünde onların bazı özelliklerini yansıtan kelimelere yer verilmiştir. Örneğin, 1565 tarihli bir belgede Sultan Selim'in isminin önünde

"... Sultân-ı selâtin-i Şark ve Garb, sâhib-kırân-ı memalik-i Rûm ve Acem ve Arab, kahraman-ı kevn ü mekân, Neriman-ı meydan-ı zemîn ü zamân, Akdeniz'in ve Kara-deniz'in ve Ka'be-i mu'azzama ve Medîne-i münevverenin ve Kuds-i şerîfin ve taht-ı Mısır-ı nâdire-i asrın ve vilâyet-i Yemen ve Aden ve San'â'nın ve dârus'sedad-ı Bağdad ve Basra ve Lahsa'nın, Medâin-i anuşin-i Revan'ın ve diyar-ı Cezâir ve Azerbaycan'ın ve Deşt-i Kıpçak ve Tatar'ın ve Kürdistan ve Luristan'ın ve külliye Rûmeli ve Anadolu ve Karaman ve Eflâk ve Boğdan ve Üngürüs memleketlerinin ve bunlardan gayri nice memâlik ve diyar-ı azîmü'l-itibarın Pâdişahu ve Sultanı..." unvanları yer almaktadır (Gökbilgin,1992:58-59).

Tanrı İsimlerine Getirilen Tabu

Eski halkların bu geleneği kendi tanrıları için de uygulaması oldukça doğal görünmektedir. Şöyle ki Eski Mısır mitolojisinde bereket tanrıçası İside büyü yardımı ile Güneş Tanrısı ve aynı zamanda Baş Tanrı Ra'nun ger-

çek ismini öğrenerek onun güçlerine sahip oluyor ve üzerinde hâkimiyet kuruyor. İside kendisi de Yunan ve Roma kaynaklarında "Bin ismi olan" olarak anılıyor (Mifi Narodov Mira,1987:568-569). Eski Romalılar da düşmanlar onu kendi taraflarına çekemesinler diye Roma şehrinin koruyucu tanrısının ismini gizli tutmuşlar.

İslamiyet'te Allah'ın doksan dokuz isminin (Esmâ-yi Hüsnâ) hepsi onun belli özelliklerin betimleyen sıfatlardır. Gerçek yüzüncü isim ise bilinmemektedir.

J. G. Frazer genel olarak isim tabusunu sempatik büyü olayı ile ilişkilendirmekte ve bunun iki sebebini göstermektedir: Birincisi, kötü ruhların dikkatini çekmemek, ikincisi ise kişinin gerçek ismini öğrenen büyücünün kötülük yapmasını önlemek içindir.

Türklerde isim tabusunun kişi/akraba, tanrı/iye/ruh ve bazı hayvan (muhtemelen totem) adlarının zikredilmemesi ve/veya değiştirilmesi gibi şekilleri bulunmaktadır.

Kişi/Akraba İsimlerine Getirilen Tabu

Diğer halklarda görülen yetişkinlerin isimlerine yasak getirilmesi Türklerde daha geniş olarak çocuklarla ilgili kullanılmıştır. Yaygın olan inanaşa göre, çocuklar belli bir yaşa kadar kötü ruhların verebileceği zararlar karşısında güçsüzler ve onları korumak için ya hiç ad verilmemiş ya da kötü adlar takılmıştır. Bunun izleri Dede Korkut abidesinde görülmektedir. Bugaç, ad alana kadar "oglan, Dirse Han'ın oğlancığı" (Ergin,1997:81), Bamsı Beyrek "Boz oğlan" (Ergin,1997: 119) olarak geçer.

Tuva Türkleri 19. yüzyıla kadar erkek çocuklara on yaşından sonra ad vermiş, bu zamana kadar ise onlara "çocuk, oğul" vs. demişler

(www.andain.ru/articles/inm_tuvincy.html).

Bu konuda en yaygın pratik kötü ad verme geleneğidir. Yakutlar yeni doğan çocuğu abaahtı adlı kötü ruhlardan korumak için ona kötü

anamlı bazen de köpeklere verilen adlarla seslenmişler. Altay Türklerinde de eskiden "Iyt Kulak", "Iyt Kuyruk", "Dıyaman Kız" gibi çocuk isimleri görülmektedir. Teleütler, özellikle önceki çocuklar ölmüşse, yeni doğan çocuğa "Çoçko" (domuz), "İt" vb. isimler vererek onları kötü ruhlardan korumayı amaçlamışlar (Alekseyev, 1980: 146 vd.).

Tuva Türklerinde 20. yüzyıl başlarına kadar çocukları ölen aileler çocuğa iki ad vermişler. Birincisi, kötü ad (Bagay ool "kötü çocuk", Mıyak ool "tezek çocuk" vs.), ikincisi ise normal isim. Ama ikinci isim çocuk büyüyene kadar söylenmemiş

(www.andein.ru/articles/inm_tuvincy.html).

Bu pratiğin esas amacı çocukları kötü ruhlardan korumak olduğu için genelde onların sevmediği kötü kokulu nesnelere (Sarımsak, Bokbay, Tezekbay, Sasık "çürük", Sirke "çürük" vb.) veya hayvanların (İt, Köpek, Karga, Çakal, Kurtcebe, Çoçko "domuz" vb.) isimleri geçici veya koruyucu isim olarak çocuklara verilmiştir.

Günümüzde sıkça rastlanan, çocukları severken onlara "maymun, çirkin, domuz, kel" vs. denmesi de bu inanın izleri olarak görülebilir.

Türklerde kişi isimlerine getirilen yasağın bir şekli de evlilik yoluyla oluşan akrabalık ilişkileri sonucu eşlerin en yakın akrabalarının adlarını ve bunlara benzer kelimeleri söyleme geleneğidir. Diğer halklarda da var olan bu tabu hemen hemen bütün Türklerde görülmektedir.

Altay Türklerinde gelin yaşlı akrabalarına, koca da eşinin ailesindeki yaşlılara gıyabında bile adı ile hitap edemez. Bunun için "Aka" (ağabey), "Ede" (abla), "Abay" (dede) kelimelerinin yanı sıra "şunun annesi, babası" gibi tabirler kullanılmaktadır. Bazı durumlarda eş anlamlı kelimeler (Örneğin Çoçko "domuz" yerine "Kakhay" gibi) tercih edilse de kişinin yüzüne karşı söylenmezdi.

Kumık Türklerinde "at çayırgan" (ad gizleme, saklama) olarak bilinen bu geleneğe

göre, kadına kocasının adı sorulsa onun adaşı olan kişileri gösteriyor. Aile içinde ise kocası için özel bir lakap kullanıyor ki bazen çocuklar da babalarına bu lakapla hitap eder. Kocasının babası, annesi, büyük erkek kardeşleri ile aynı adı taşıyan kişiler içinse "Atabız atlı, anabız atlı, ulla çay atlı" (babamızla, annemizle, kocamın ağabeyleriyle aynı adı taşıyan) tabirlerini kullanıyor. Koca da gerek aile gerekse de toplum içinde eşine özel bir lakapla hitap eder (İstoriya, 1988: 254).

Bu geleneğin Kazak Türklerindeki ilginç bir örneğini W. Radloff (Radloff, 1994: 264) vermektedir:

"Onlara (kocasının yaşlı akrabalarına – A. N.) yüzünü göstermekten utandığı gibi adlarını söylemesi de caiz değildir, hatta yaşlı akrabasından birisinin adı başka bir şeyin ismine benzediği zaman dahi bu nesne için başka bir söz bulmalı ve kinaye ile maksadını anlatmaya çalışmalıdır. Mesela, yaşlı bir akrabası Kaskır-Bay (Kurt Bey) adında ise, kurt için Tatarca 'böri' veya 'ululama' sözünü kullanır; akrabasının adı Koyıştı (koyuncu) ise, koyuna 'mangrama' (meleyen) der; yine akrabasının adı Koja ise, kuzuya (kozi – A. N.) benziyorsa, kuzu için 'mangramanın balası' tabirini alır."

Yine Radloff, Altay Türklerinde kadının kocasına "Abşıyağım" (ihtiyarım), kocasının da ona "Apakayım" (karıcığım) dediğini kaydetmektedir (Radloff, 1994: 70).

Aynı geleneğin bugün de Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yaşatıldığı görülmektedir. "Gelinler, Kars çevresinde ve Doğu Anadolu'nun birçok yerinde çocuklarının yanında eşlerine isimleri ile hitap etmezler; 'babası' veya 'babaları' diye seslenirler. Aynı şekilde kaynanalarının yanında 'oğlun', başkalarıyla konuşurken 'bizimki', 'bizim herif' veya 'kişi' sıfatlarını kullanırlar. Anadolu'da bu uygulamaya 'ses saklama' veya 'ses sakınma' denir." (Kalafat, 1999:115). Bir diğer kaynak Harput ve çevresinde gelinin kocası için "bizimki", "kendi", "kendüsü", kayınbabası için "efendi baba", kayınbiraderi için "efendi ağabeg" lakaplarını kullandığını yazmaktadır (Araz, 1995: 107).

Bu geleneğin izlerini Dede Korkut destanlarında da görmek mümkündür. Kahramanlar eşlerine “Han kızı, kadını, başım bahtı, evim tahtı, selvi boylum” vb. ifadelerle, kadınlar da “Koç yigidim, şah yigidim, han babamın gü-yegüsi, kadın anamın sevgüsü” gibi kelimelerle hitap ederler.

Günümüzde yazı diline de geçmiş olan “karı” (karımak – yaşlanmak, ihtiyarlamak) ve “koca” (kocamak – yaşlanmak. Azerbaycan Türkçesinde “yaşlı, ihtiyar adam” anlamında bugün de kullanılmaktadır) kelimeleri aynen Altay Türklerinde olduğu gibi “ihtiyar, yaşlı” anlamına gelen sıfatlardır. Bugün artık eskimiş olan “zevç-zevce”, “refik – refika” yerine her iki cins için de kullanılan “eş” ve “hayat arkadaşı” da betimleyici tabirler olup tabu kapsamına giren ve artık unutulmuş kelimeleri karşılamaktadır.

Bu uygulama çocuk isimlerinde olduğu gibi kötü ruhlardan korunma amaçlı olarak açıklanabileceği gibi, ileride ele alacağımız iye ve tanrılara saygı ifadesinin yaşlı akrabalara, eşlere yönelik bir uygulaması gibi de düşünülebilir ki ikincisi bize daha mantıklı olarak görünüyor.

Tanrı / İye / Ruh İsimlerine Getirilen Tabu

Buradaki tabuları iki kategoride ele almak mümkün: Birincisi, zarar vermeleri muhtemel olan kötü ruhlara, ikincisi ise aslında insanları koruyan, yardım eden, fakat saygısızlık görürse kötülük de yapabilen iye (eezi) ve tanrılarla ilgili tabular.

Kötü ruhlara genelde insanlara çeşitli hastalık musallat eden ve onların kutlarını çalan ruhlara bazı ölmüş akrabalar ve şamanların ruhlarıdır. N. Alekseyev'e göre, Yakutlar bu ruhların gerçek simlerini söylemezler. Çünkü onlar adını zikreden kişiye gelir ve ona zarar verebilirler. Bu yüzden ki yukarı dünya Abaahı/Abaası'larının adları gerçek değil, bunların karakteri veya dış görünüşünün herhangi bir özelliğini yansıtıyor. Örneğin, Uluutuyar

Uluu Toyon (Korkunç ve Ulu Efendi), Keke Çuoraan Toyon (Yüksek Sesle Konuşan Efendi), Khara Suorun Toyon (Siyah Eğilmez Efendi) vs. gibi isimler hareket ve tavırlarındaki özellikleri; Odun Khallaan Kusa (Odun Göklerinin Kızı), Kıray Khallaan Abaasita (Uzak Göklerin Abaası) vs. yaşadıkları yeri yansıtmaktadır (Alekseyev, 1984: 29).

Yakutlara göre, bazı bedensel ve aklî noksanları olan kişiler kadınların kötü ruhlara olan ilişkisinden doğmuşlar. Onlar Abaası'ların çocukları sayılıyorlar. Bu yüzden de öldükten sonra ruhları “üör” yani kötü ruh oluyor. Yakutçada üör “sürü” anlamına gelmektedir. Kötü ruha dönüşen insanları gerçek isimleriyle değil, üör olarak adlandırma, onların kendi isimlerini duyarak gelecekleri ve kötülük yapacakları inancıyla ilgilidir (Alekseyev, 1980: 165, 167).

Güney Sibiryaya Türklerinde yer altı tanrısı, Erlik olarak bilirse de daha fazla “Adam” (babam) veya “Adazı” (babası) olarak anılmaktadır. Yakut Türklerinde yer altı dünyanın hükümdarı Arsan Duolay da karakteri veya dış görünüşünü yansıtan “Adagalaah Ala Buuray Toyon”, “Buor Malahay”, “Dyulurba Khara Toyon” gibi adlarla adlandırılıyor (Alekseyev 1984: 49, 50, 56).

Bu farklı tabirlerin kullanılmasının esas sebebi kötü ruhların kendi isimlerini duyunca gelip kötülük yapmalarını engellemektir. Bugün Anadolu'da “cin” kelimesi yerine “üç harfli”, “iyi saatte olsunlar” gibi tabirlerin kullanılması da bu inançla ilgilidir.

Eski Türklerin bütün maddî ve manevî hayatını gökte ve orta dünyadaki tanrı ve iyeler yönetmiş, sağlıklı, refah içinde bir yaşam, avda başarı, tabiat olayları vs. bunlarla ilgili olmuştur. Olağanüstü güçler yardımları ve verdikleri nimetlerin karşılığında insanlardan çeşitli kurbanlar dışında bir de saygı beklemişler. Gördükleri saygısızlık karşısında kötülük yapmaktan bile çekinmemişler. Bu saygının tezahürlerinden birisi de onlara gerçek isimleri ile hitap etmemektir.

Bunun birkaç örneğini N. Alekseyev vermektedir: Kuzey Yakutları avcılara yardımcı olan av iyesi ve hayvanların sahibine "Ehe-keen" derler. Bu güçlü ve kutsal ruhun tam adı olan "Baay Bayanay" tabu ve "ağır" sayılıyordu ve sadece ayinlerde söylenirdi (Alekseyev,1980: 227).

Merkezî Yakutlarda su iyesi için birkaç isim bulunmaktadır: Erilik-Efendi, Çıkçılın-İhtiyar, Ukulan-Efendi, Kösökh Bollokh Toyon. Balık avlayan Yakutlar avlandıkları göl veya nehrin iyesine yardım için hitap ettiklerinde onu adı ile çağırılmaz, saygıyla "Ebe" (nine) derler (Alekseyev, 1980: 228 - 229).

Katun Nehri'nin sağ kıyısında yaşayan Altay boyları orman (tayga) iyesine Kudan-Biy derler. Ama av sırasında avcılar onu Tayga-Tös diye çağırırlar. Bu ruh ona saygılı davranılırsa avda başarı sağlar, saygısızlık görürse avcılarını cezalandırır veya köylerine kurt sürüleri göndererek hayvanlarını mahveder (Alekseyev, 1980: 231).

Türk mitolojisinde bereket tanrıçası, doğum yapan kadınların ve çocukların koruyucusu olarak bilinen Umay/İmay/May-ene de çoğu zaman Pay-ice (zengin anne), Ulug Akh İne (ulu beyaz anne) olarak adlandırılır.

Bu sebeptendir ki Türklerde Gök Tanrı veya Baş Tanrı'nın çok farklı isimleri ile karşılaşılır ve gerçek ismi tespit etmek mümkün olmuyor. Şöyle ki bazı Altay boylarına göre gökte, Ay ve Güneş'ten yukarıda, Altın Saray'da yaşayan Baş Tanrı Ülgen veya Ülgön; diğer boylarda Kögö Mönkö Adazı (Ebedi Mavi Göğün Babası); Hakas, Sagay, Beltir vd. boylarda Kuday adlandırılmaktadır. Bunlardan bazıları tanrının sıfatlarını yansıtmaktadır. Kuday kelimesi ise muhtemelen İran kültüründen (Hüda) alınarak yasaklı kelime yerine kullanılmıştır ki bunun da örneklerini yukarıda görmüştük.

Hayvan İsimlerine Getirilen Tabu

İsim tabusunun etkili olduğu bir diğer kategori de bazı hayvan isimleri ile ilgilidir.

Bunlardan en belirgin olanları ayı ve kurttur. Bu hayvanlar birçok Türk boyu tarafından totem olarak görülmüş ve bu boyların kutsal atası ve koruyucusu sayılmışlar. Ayrıca güçlü ve vahşi oldukları için de bunlardan korkulmuştur.

Güney Sibiryaya ve Yakut Türklerinde ayı ile akrabalık ilişkilerini ifade eden pek çok kelime kullanılmaktadır: Yakutlarda "Ehe" (dede), "Kırdayagas" (ihtiyar); Altay boylarında "Abaay" (kayınbirader veya akraba), "Karındaş" (kardeş), "Taay" (dayı) vb. Şor ve Tuva Türkleri de ayıya ata, baba, dayı anlamına gelen kelimelerle hitap etmişler. Bunun dışında ayının bazı özelliklerini vurgulayan kelimeler de kullanılmıştır: Yakutlar "Tiataagi" (orman adamı), Tuvalar "Kayırakhan" (hükümdar), "Çaaş Bora" (sakin boz), Hakaslar "Acakh" (ihtiyar), "Agıglıkh" (Köpek dişli). Fakat hepsinin de ayı için kullandığı ve "yerin altında kulağı olan, duyan" anlamına gelen "yer kulaktu"/ "çir khulakhtıg"/ "çir khulakh" tabiri ayının kendi hakkında konuşulanların tümünü duyup anladığına olan inançla ilgilidir.

Bugün Anadolu'da ayıya "Kocaoğlan" denmesi ve dilimizde yaşayan "Ayıya dayı deme" ve "Yerin kulağı var" deyimleri de ayı kültü ile ilgili oluşmuştur.

Büyük olasılıkla Türk kültürünün etkisiyle Rusça'da da ayının gerçek ismi kaybolmuş, yerini "bal yiyen" anlamındaki "medved" kelimesi almıştır. Fakat bir süre sonra bu ad da tabulaşarak yerine "kosolapıy" (eğri pençeli), "lesnoy hozyain" (orman ağası, sahibi), "barin" (efendi, ağa), "dyadya Mişa" (Mişa dayı) gibi kelimeler getirilmiştir.

İsmi tabulaşan bir diğer hayvan da kurttur. Türk halklarında kurdun gerçek ismi yerine bazı özelliklerini yansıtan kelimelerle karşılıyoruz. Yakutlar kurt için "kuturuktaakh" (kuyruklu), "kök tay" (gök dayı); Tuvalar "uzun kudruk" (uzun kuyruklu), "kök karak" (yeşil gözlü), "çeler ang" (koşan hayvan); Hakaslar "khatıg moyın" (sert boyunlu), "çağı agayı" (yazı, kır köpeği) gibi kelimeler kullanmışlar.

Oğuz Türkleri ise eski “börü” kelimesini tü-
müyle tabulaştırarak yerine “haşere, böcek”
anlamındaki “kurt” kelimesini getirmişler.

Daha sonraki dönemlerde bu tabu totem olma-
yan fakat zarar verebilen canlılara da şamil
edilmiştir. Örneğin, Ege Bölgesinde “akrep”
kelimesi kesinlikle telaffuz edilmez, bunun
yerine “kuyruklu” denir. “Yılan” adı daha eski
zamanlarda tabulaşmış ve onun için kullanılan
“sürüngen” (sürünen) kelimesi bu familyanın
ortak adı olmuştur.

Bu pratiğin temelinde avcı kültürünün ürünü
olan hayvanların insanları duyma ve anlama
yeteneğine sahip olmaları inancı yatmaktadır.

SONUÇ

Türklerde özellikle erkek çocuklara
belli bir yaşa kadar ad verilmemesinin veya
kötü adlar takılmasının sebebi onları kötü ruh-
lardan korumak olmuştur. Kötü adların, Tuva-
larda görüldüğü gibi, önceleri koruyucu, geçici
ikinci ad olarak verildiği ama zamanla deęiřti-
rilmeyerek kişilerin gerçek ismi olarak kullanıl-
dığı düşünülebilir.

Evlilik sonucu oluşan akrabalıklarda
görülen “ad saklama, deęiřtirme” geleneği her
ne kadar kötü ruhlardan korunma amaçlı ola-
rak yorumlansa da, bunun koruyucu İye ve
Tanrılara yapılan saygının aynısı bir uygulama
olduğu daha muhtemel gözükmektedir.

Kötü ruhların gerçek isimlerinin zikredilmeye-
rek bunun yerine onların bazı özelliklerini be-
timleyen tabirlerin tercih edilmesinin, bunlar-
dan gelebilecek kötülüklerden koruma amaçlı
yapıldığı açıktır.

Koruyucu İye ve Tanrılara gerçek isim-
leri ile hitap etmeme, bunun yerine çeşitli la-
kaplar kullanma geleneğinin, toplum içinde
yaşlı akrabalara saygı gösterme ile aynı pratik-
ten kaynaklandığı düşünülebilir. Burada önem-
li olan, bu İye ve Tanrıları kızdırmamak, yar-
dım etmeleri için ikna etmek, merhamete ge-
tirmektir.

Hayvanlar insanları duyma ve anlama
yeteneğine sahip olduklarından dolayı,

özellikle yırtıcı, tehlikeli hayvanlardan korun-
mak için bunların gerçek isimleri söylenmemiş,
yerine farklı sıfatlar kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

ALEKSEYEV N.A. (1980), *Ranniye Formu Religii
Tyurkoyazıçınıh Narodov Sibiri* (Sibirya
Türk Halklarında İlkel İnanç Şekilleri).
Novosibirsk

ALEKSEYEV N.A. (1984), *Şamanizm Tyurkoya-
zıçınıh Narodov Sibiri* (Sibirya Türk Halk-
larının Şamanizmi). Novosibirsk

ARAZ, Rıfat (1995), *Harput'ta eski Türk İnançları
ve Halk Hekimliği*. Ankara

ERGİN, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı*.
Giriş – Metin – Faksimile. C.1, TDK Ya-
yınları, Ankara

FRAZER J.G. (1984), *Zolotaya Vetv* (Altın Dal).
Moskova

GÖKBİLGİN, M. Tayyib (1992), *Osmanlı Pale-
ografya ve Diplomatik İlmi*. Enderun Ki-
tapevi, İstanbul

İSTORİYA (1988), *İstoriya Narodov Severnogo
Kavkaza s Drevneyşih Vremyon do Kontsa
XVIII v.* (En Eski Zamanlardan 18. yy.
Sonlarına Kadar Kuzey Kafkasya Halk-
ları Tarihi). Moskova

KALAFAT, Yaşar (1999), *Doğu Anadolu'da eski
Türk İnançlarının İzleri*. Ankara

MİFİ Narodov Mira (1987), (Dünya Halkları
Mitleri). C.1, Moskova

RADLOFF W. (1994), *Sibiryadan*, (Çev. Prof.
Dr. Ahmet Temir), C.2, MEB Yayınları,
İstanbul

www.andein.ru/articles/inm_tuvincy.html
(19.01.2012)